

farkas géza:
mi tetszik és miért?
(1927.)

A MŰVÉSZI SZÉP

Gyönyörködés

A MŰVÉSZET CÉLJA.

A tetszés-ítéletek lényegét, működését és hatását a legtisztábban azon emberi tevékenységeknek és ezek eredményeinek értékelésénél szemlélhetjük, melyeknek egyenes célja éppen a tetszés kiváltása. Tehát a *művészi teljesítményeknél és alkotásoknál*.

Minden művészet legsajátosabb célja: a *gyönyörűség*, önmagunk és mások gyönyörködése. A gyönyörködés az élvezet egy neme, a *művészet* tehát *élvezetet* nyújt.

Miként az első fejezetben láttuk, élvezetet számunkra *teremteni* semmi sem képes, minden csupán élvező képességünket, készségünket kapcsolhatja bizonyos dolgokhoz, történésekhez. Ez a művészetre is áll, ez sem szaporíthatja lényegében élet-élvezeteink összegét, csak bizonyos alkalmakkor gyönyörködés alakjában kiválthatja élvezésünket és ezt állandóan amaz alkalmak képzeihez kapcsolhatja. Ami közben azt természetesen elfordítja más élvezet-alkalmaktól, mely utóbbiakat mint ilyeneket kiküszöböli életünkéből. A „gyönyörködés” szót persze így nem kell okvetlenül a legmagasabb elragadtatás értelmében venni, a legeslegtöbb esetben beéri a művész a tetszésnek alig észrevehető, az egyszerű eltűrésen csak kevéssé fölülelmedő fokával.

A gyönyörködtetésen túl és által távolabbi célja a művészetnek: a szépnél mutatott eszmefolyamatnak az életben megvalósítása — akár az élet erkölcsi és gazdasági rendjének átalakításával, akár csak egy új ruhadivat vagy szórakozási mód bevezetésével, akár egy politikai párt győzelemre juttatásával, akár egyelőre csak az emberek gondolat- és érzésvilágának ki- és átalakításával. A művész mindezek mögött lappangó megélhetési érdekét és érvényesülési szükségletét, mint magától értetődőt, kihagyhatjuk további fejtegetésünkéből. Csak azt kell le- szögeznünk, hogy ez az érdek nem minden esetben érvényesül, és magát a teljesítményben vagy alkotásban talált tetszést nemigen befolyásolja.

ÁBRÁZOLÁS.

A gyönyörködtető művészi ténykedés mindig *ábrázolás* — az emberi életnek, valamint kereteinek, feltételeinek és eredményeinek áttekinthető, felfogható módon érzeink, illetőleg képzeletünk elé állítása, magyarul: megmutatása. Ez a lényege úgy a *képzőművészeteknek*, a

rajzolásnak, festészetnek, szobrászatnak, építészetnek, tájkertészetnek, mozgóképtervezésnek — mint az előadó művészeteknek, tehát az énekeknek, zenének, költészetnek, szónoklatnak, színészetnek, táncnak, műtornászatnak is.

Az ábrázolás minden esetben *dolgok alakjának, helyzetének vagy lefolyásának* gondolkozásunkba bevezetése, eszmélésünk elé állítása. Alak és lefolyás a művészi élvezet szempontjából voltaképpen egy, amennyiben az állandóknak vett és mintázott alakokban is azok miatt az ideg- és eszme-folyamatok, kimozdulások, változások miatt találunk tetszést, melyeket azok észrevése bennünk megindít, miután csakis ezekben áll a *művészeti emóció, élmény*. Ezek miatt érték számunkra a műalkotás, akárcsak más, bennünket érintő élmény.

Persze nem minden ábrázolás tekinthető művészetnek, ha talán a maga őskorában, első próbáinál az volt is. Sokkalta gyakoribb az az ábrázolás, melynek célja nem gyönyörködtetés, hanem tisztán valamely történet közlése, valamely alak előállítása a tetszés vagy visszatetszés minden kihívása nélkül. Egy gépészrajz elkészítése bármily nagy ügyességet és jártasságot kívánjon is, éppoly kevéssé művészet, mint egy, az emberi láb alakját bárha kitűnően utánzó sámfa kifaragása, vagy a katonai kürtjelek elfúvása. Hiszen ezekben is gyönyörködhetünk, ha kiváló ügyességet, virtuozitást találunk benne; ennek révén egy tehetséges újságíró még köznapi események közlésének is megadhatja a művészi szép egy elemét. De csak éppen egy elemét; a valóban művészi ábrázolás sohasem egyszerű közlés, vagy talán érvelés, felszólítás. Mindezek fölött és előtt célja: gyönyörködtetés, *hangulatba hozás*.

UTÁNZÁS, KIFEJEZÉS.

A szépművészet mindig kedvező gondolatfolyamatok megindításának művészete ábrázolás révén, mely gyökerében nem más, mint utánzás — de oly utánzás, mely a művész szemléletmódjába tudja bekapcsolni a műélvezők szemléletmódját, utóbbiakat arra tudja indítani, hogy bizonyos dolgokra, történésekre nézve a művész gondolat- és érzésfolyamatait folytassák le, éljék át saját gondolkozás-, érzésfolyamatukban.

A művészi utánzás tehát nem másolás, hanem kifejezés, közlés. Ez utóbbi vonást sem hangsúlyozhatjuk eléggé: a saját őszinte érzés nélkül a legnagyobb technikai előkészültség mellett sem jöhet létre valódi műalkotás. „Minden nagy ének őszinte ének volt” (*Ruskin*). Ám a legmélyebb érzés, a legszárnyalóbb képzelőtehetség is éppen csak egyénileg tehet szép lélekké. Művész a szó valódi értelmében csak az, aki gondolatait, érzése folyamatait — nemcsak kész eredményeit tudja mások kincsévé is tenni.

A művészi utánzás, ábrázolás, közlés kétféle módon: *alkotással és alakítással* történhetik. Minden részletezésnél többet mondunk azzal, hogy a képzőművész, festő, szobrász, építész, továbbá a költő, író, zeneszerző alkot, míg az előadóművész, zenész, szavaló, színész, táncos alakít. Az alkotás és alakítás határai ugyan nem egy ponton szintén

elmosódnak, így a színész vagy zenész játékában, aki ezzel valóságos új törvényt szabhat az utána jövők számára is egy bizonyos szerep vagy zenemű előadásának, illetőleg felfogásának módjában.

MÁSODLAGOS SZÉP, HARMADLAGOS JÓ.

A művészi szép mindig csak emlékünkből hozott természeti vagy életbeli szép lehet. Tulajdonképpen másodlagos szép, tehát harmadlagos jó. A művészeti szép-érzés nem is egyéb, mint képesség éppen eme közvetett szépnek, illetőleg jónak az emberi tevékenységekben és ezek eredményeiben feltalálására, észrevezésére.

FELSZABADÍTÓ.

A művészi alkotás első indítékát sokan, így már Goethe is egy bizonyos nyugtalanító hiány-, feszültség- vagy nyomás-érzetben találták meg, mely alól az erre képes ember saját vagy más művészi teljesítménye, alkotása által „szabadul fel”. Ez a nyomás-érzet nem származhatik másból, mint a külvilág mozgásának a mi belső lénymozgásunkkal való messzebbmenő, bár még nem szükségképpen testileg fájó vagy közvetlenül életveszedelmes összeütközésből. Tehát alapjában véve onnan, ahonnan minden észrevezés, minden érzéklet származik. Erre a külső nyomásra lényünk a testünkben rendelkezésünkre álló eszközökkel kétféle módon hat vissza. Vagy egyenesen meg igyekszik szüntetni a külső nyomást azzal, hogy alkalmazkodik hozzá, elmenekül előle, enged neki, vagy ellenműködést fejt ki. Ez a gyakorlati élet módszere, mely magában foglalja a legegyszerűbb élelemszerző- és termelő-munkát éppen úgy, mint az egész gazdasági élet vezetését, az államigazgatást, a tudós és feltaláló kutatást. Vagy a saját és mások érzékei elé állítja azt, ami „szívét nyomja” és egyszersmind kifejezett vagy hallgatagon értett és megértett ellentétként a világ másféle folyását, melyben ha reánk következnek, ama nyomás, ellentétérzés enyhülhetne, megszűnhetnék.

A külvilági nyomás-érzés megszüntetésének mindkét módja bizonyos energiatöbbletet tételez fel az emberben. Ezen energia-többlet megállapítása, az alkotott vagy élvezett műben lekötése, levezetése annál inkább lehet élvezetes az ember számára, hogy már maga a szervezetben kitermelt, de nem alkalmazott mozgásindíték, energia is feszültség-érzést okoz, mely a tűrhetetlenségig fokozódhatik, ha munkában, játékban, művészi tevékenységben levezetésre nem jut.

A MŰÉLVEZET IS SZENVEDÉS.

Bizonyára a leghivatottabb művész sem varázsló, aki szenvedésünket, nyugtalanágunkat egyszerűen kilendíthetné világunkból. Sőt a művész csakis idegzetünk működésének olykor igen nagymérvű eltérítése, elra-

gadása, valójában egy heves támadás árán szabadít meg prózai világunk szenvedésének, unalmának még nyomasztóbb érzésétől. Amint az életben, természetben nincs számunkra jó, nincs szép, ami legelsőbbben ellenünk ne támadna, áldozatot ne csikarna ki tőlünk, úgy műélvezet sincs szenvedés, pátosz nélkül. Némely műélvezetnek ez a szenvedés még nyilván kifejeződő lényege is marad. Hányan vannak, akik a színházat akkor élvezik, ha jól kiskírhadják magukat benne, hogy a zene mellett sírva vigadókról ne is szóljunk. A kérdés, egyben a művészi teljesítmény értékének kritériuma mindig az marad: melyik szenvedést fogadja be, sőt élvezi inkább érzésünk: azt, melyet a való élet, vagy azt, melyet a művészet nyújt.

Az ellentét a világ nyomása és egy szebb, jobb, nyomásmentesebb, velünk kevésbé ellenkező világ képzete között nélkülözhetetlenül szükséges eleme minden művészi ténynek. A jajveszékeltetés magában véve éppoly kevésbé válthat ki művészi tetszést, mint a legvígabb kurjongatás. A művészi tetszéshez egy rossznak elszívása, rútnak meglátása, de egyszerűsége az elképzelt jobbnak, szebbnek érzéseink vagy eszméletünk elé állása szükséges.

Magam körül temérdek rendetlen tárgyat, aránytalan, idétlen gyengeségre, szenvedésre valló alakot látok. Ez bánt, ezért a körülöttem lévő tárgyakat arányos alakokban képezem ki, szabályosan elrendezett rovatkákkal, színtelkekkel ékesítem. Képeket festek, melyeken a világnak egy-egy darabját szemléltetem, de mindenféle visszatetsző érdektelen részlet háttérbe szorításával, mintegy leigázásával azzal szemben, ami egy tájat valóban megkapóvá, szemléletét számomra és mások számára kívánatosá tehet. Szobrot faragok, melyen embertársaim ezer kisebb-nagyobb szépséghibával borított, törékeny, óráról órára, sőt a tartás révén pillanatról pillanatra változó teste állandóan oly szépen áll előttünk, amint legjobb pillanataiban volt, vagy képzeletünk szerint lehetett volna. A világ sokszor fárasztó, sokszor bántó hangzavara közepett a legjobban eső egymásutánban és egyidejűségben adom elő a legkellemesebb hangokat, melyekre torkom vagy hangszereim képesek. Ami az ember világában történik, azt elbeszélem, előadom, de úgy, hogy aki hall, lát, olvas, kiérezze belőle, mi fáj nekem ezekben a történetekben és minőnek képelem azt az emberi világot, melyben eme fájdalom enyhülést találhatna.

MEGLEPETÉS.

A művészi tény mindig meglepetést és pedig kellemes meglepetést jelent az azt élvezőre nézve. Csakis ebben van a művészetnek az a felszabadító, megkönnyebbítő ereje, mely még az élet szenvedéseit is egy sajátos művészi élvezet forrásává varázsolhatja. Ami magától értendő, önként következik az egyszer meglátott helyzetből, annak megállapítása éppoly kevésbé lehet művészi szép, mint egy hivatali eljárásról felvett jegyzőkönyv, vagy egy bonctani viaszinta. A világot

rútnak, szomorúnak, ridegnek látjuk, pedig hej! milyen szépek, vígnak, vonzónak láthatnánk és érezhetnénk, láttuk és éreztük is már egykor, látjuk és érezzük talán már a jövő pillanatban is.

A HÁROM KELLÉK.

Az eddig előadottak után minden művészi tény három főkellékét találhatjuk meg. Ezek: 1. az *életritmusunkkal megegyezés* és pedig a környező világ ritmus-eredőjénél nagyobb mértékben, — 2. *szép dolgoknak*, élményeknek képzeletünkbe vagy emlékünkből hívása, — 3. a teljesítményben megnyilvánuló emberi erő, ügyesség, *képesség szemléltetése*, mely saját magunkról való véleményünket is megjavítja, hiányaink fölött megvigasztal, jóleső tevékenység-képzeteket, indítékokat ad nekünk.

ÉLETRITMUSUNKKAL EGYEZÉS.

Az élet-, illetőleg lét-*ritmusunkkal megegyezést*, mint a művészi szép feltételét talán legelőbb a zenében ismerték fel. Nincs jó zene, mely ne lenne testműködésünk, vérkeringésünk, izom- és idegműködési módunk ütemével összhangban. Persze nem az egyszerű mechanikus megegyezés, hanem éppen ezen ritmus magasabb szabályosságú, intenzívebb kialakulásának értelmében. De felismerték a váltakozó ellentétek szükségletét a festészetben is, ahol a színek egymást kiegészítő váltakozása kell, hogy kísérje szemünknek a befestett felület síkján továbbmozgását. És az építészetben, hol túlságosan egyhangú tömegek vagy túlterhelten alkalmazott díszítések a szemlélet közben még lélegzetünknek túl hosszú visszatartását, vérnyomásunk kínosan rendellenessé válását is eredményezheti. Bizonyára így van ez a költészetben, szónoklatban is; nemcsak az elszavalt vers, de az olvasott próza is csak akkor válthat ki művészi tetszést, ha benne a szavak hangüteme és emellett az emlékünkből hívott történések és érzések hullámváltozása is megfelel állandóság- és váltakozás-szükségletünknek, ebben megnyilvánuló életütemünket nem sérti, nem nyomja el, hanem ellenkezőleg a felidézett szemléletek sorozatában még az eddig elgondoltnál magasabb fokon helybenhagyja, igenli.

MŰVÉSZI ÖSSZHANG.

Egyszerű élettani tényekben találjuk meg itt legmélyebb alapját annak, amit *művészi összhang*, *harmónia* néven csodálunk vagy keresünk mindenfajta művészi alkotásban. Ennek a harmóniának két részlemeze az *egység* és az *ütemesség*.

EGYSÉG.

Bármely behatás, benyomás alatt keletkezett izgalmunknak haladnia, fokozódnia kell, különben megfeledkezünk róla. Olykor ugyan az egy-

szerű ismétlés, továbbfolytatás is halmozás-, tehát fokozásként hat. Végre azonban egy idegélettanilag megadható ponton, az izgalomnak megnyugvásba kell szállnia, meg kell szűnnie, hogy kínos lidércnyomás emlékét ne hagyja hátra. Ebben van a *művészi tény egységének* követelménye. Ez az egység azt is megkívánja, hogy a mű által megindított gondolat-, érzés-, létfolyamat ne veszítse el indítóerejét a szükséges lenyugvás pillanata előtt, tehát a műalkotás vagy alakítás *egészet* nyújtsa, ne szűnjék meg, vagy ne csapjon át merőben idegen irányba váratlanul ott, akkor, ahol és amikor a szemlélő, hallgató gondolata még az eredetileg adott irányban haladna tovább. Így egy csonkán maradt, vagy az eredeti tervtől eltérően hevenyészve tető alá hozott épület, egy mindenféle betoldásokkal kinyújtott, majd a kifizetett folytatásszám betöltése után hirtelen, erőltetetten befejezett tárcaelbeszélés nehezen fogja a művészi szép hatását tenni. Éppoly művésziellen, sőt egyenesen bántó egy, a megszokott és megvárt teljes hanghordás helyett félhangon dudolászott dallam is.

ÜTEMESSÉG.

Azonban a nagyobb arányú művészi teljesítményeken belül, melyek tartósabb idegenfolyamatokat idéznek elő, az egységes általános irány és keret sérelme nélkül mégis *változatosságnak, váltakozásnak* kell lennie. Az erősebb vagy gyorsan fokozódó izgalom szakait viszonylagos nyugalom szakainak kell felváltaniok és bizonyos irányú igénybevételeinket idegzetünk más elemeinek működésbe vonása kell, hogy kövesse, amikor az addig erősebben igénybe vett elemek nyugtot találnak, miáltal új, az előbbiekhöz hasonló vagy ezeknél erősebb hatások felvételére lesznek képesekké. A festészet elmélete nagyon is jól ismeri az egymást *kiegészítő* „hideg” és „meleg” színek kölcsönösen ellensúlyozó és egyben kiemelő szerepét, valamint azt a kellemetlen hatást, melyet nem egyező, de egymáshoz nagyon közel eső színek egymás mellé állítása okoz. A zenében ugyanígy van; különböző, egymástól a hanglétrán eléggé távol álló hangoknak kell egymásra következniök, mert a túl közel eső hangok közvetlen egymásra következése bántja összhangérzésünket. A kellő kilengésű *kontraszt* hiánya úgy a színek, mint a hangok világában éppen azért kellemetlen, mert nélküle a kép vagy dallam elmarad idegzetünk működésütemétől, túl soká, fárasztóan veszi igénybe egyirányú *feszültségét*.

Az ütemesség követelménye a művészet *tárgyaira* is kiterjed. Nagyobb arányú ábrázolásokban, leírásokban, elbeszélésekben a nagy, felemelő, megrendítő részletekre kedves, sőt tréfás részleteknek kell következniök és viszont, persze csak mindig úgy, hogy az uralkodó alaphangulat továbbrezgése meg ne szakadjon. A verses forma, kivált a rím jogosultságáról sokat vitatkoztak, az újabb irányok igen szerették azt mint a gondolat kifejezés béklyóját elvetni. Azt vitatták többi közt, hogy az ilyen kötött formának akkor volt csak jogosultsága, mikor ezen segédeszköz nélkül a szöveg könnyen kiesett volna a régi írástudatlan emberek emlé-

kezetéből, míg manapság az ilyesmi ellen egyetlen nyomtatott kiadás biztosítékot nyújt. Valójában azonban a versköltészet egy átmeneti forma az irodalom és a zene között; különböző verses művekben a két elem különböző arányban érvényesülhet. Az érzelmeket, belső élményeket minden formamegkötés nélkül tisztán irodalmi eszközökkel kifejező költemények mellett jogosultak, még remekes is lehetnek azok, melyekben a nyelv zenei elemei az ütem, mérték, rím, refrén által kiemelve adják meg főként a hangulatot, az érzést.

Mindezekben található fel a *művek ritmusa, üteme*. Ez tudvalevőleg egyes részletek megfelelő tér- vagy időközökben való egyszerű ismétlését is megengedi, sőt mint egyrészt pihentető, másrészt az összeredményt hangsúlyozó, emlékezetbe véső tényező kedvezően is hat. Az ismételt részletet, zene- és vers-refrént, visszatérő építészeti díszet kellő alkalmazás mellett is halló, olvasó, szemlélő mint kedves ismerőst üdvözlő.

ARÁNYOSSÁG.

Az ütemnek, és pedig nem a vég nélkül ismétlődő és ezért könnyen fárasztóvá váló, hanem önmagába visszatérő és e révén is megnyugtató magasabb rendű alakját látjuk az *arányosságban*, melynek egyik esete a *részarányosság*, szimmetria. Az arányosságnak főkövetelménye, hogy a teljesítményben, készítményben, előadásban mindegyik rész éppen annyi és nem több, vagy kevesebb teret és időt vegyen igénybe, ne erősebben vagy gyengébben, tovább vagy rövidebben hasson szemléletünkre, mint amennyire ezt a helyesnek érzett ütemben kívánjuk.

FORMA.

Egység és ütemesség együtt adják a formát, melynek az életben felalálása és közlése a művészet egész sajátlagos feladatát magában foglalja.

Az egység és ütemesség forma-követelménye legvilágosabban áll előttünk azoknál a művészeteknél, melyek látszólag legnagyobb különbözőségük dacára ezen az egy ponton a legközelebb találkoznak: a zenénél és építészetnél. Ezeknél a netaláni gyakorlati céltől eltekintve, pl. hogy a zene táncra lelkesítsen, az épület lakható legyen — szinte csakis az egység, az ütem, az arány adja tetszés-ítéletünk döntő indítékát. Egy zenedarab, mely olvadó románcként indul és harcias indulóként végződik, éppoly kevésbé elégíthet ki, mint ahogy örökösen édeskés, olvadozó hangok vagy folytonos lármás „fanfárok” más hangnem által meg nem szakított, ki nem emelt sorozata nem okozhat valami nagy műélvezetet. Az építészet esetében: egy gót székesegyház egy újkori kiállítási csarnok üvegterejével kellemetlenül hatna, míg a magasba sudárló tornya az egész műnek jellegét kiemeli. Bár szintén sértené művészi szépség-szükségletünket, izlésünket az egyforma csúcsívek egyszerű egymás mellé építése, szélesebb falfelületek és rozettás kerekablakok jótékony megszakítása, kontrasztja nélkül.

Persze itt ismét szem előtt kell tartanunk, hogy a fokozódásnak és váltakozásnak, azért, hogy szolgálják és ne rontsák le az egységet és ütemet, sohasem szabad oly rideg módon bekövetkeznie, hogy kellemes meglepetés helyett a mű által keltett hangulatunkból durván kirázzon. A kellő, sem túl rideg, sem túl vontatott, a meglepetésnek szükséges teret hagyó átmenet alkotja a fokozás és ütemezés terén az egyik legnehezebb művészi feladatot.

HANGULAT, MOTÍVUM, KONCEPCIÓ.

Csakis az egységes és ütemes fokozás jelenlétében alakulhat ki és maradhat fenn végig egy mű élvezet alatt, sőt emlékként azon túl is az általa szolgálni, követni és egyszersmind feltámasztani és irányítani kívánt *hangulat*. Ennek lényege megint csak idegműködéseinknek és ezek nyomán érzéseink és gondolataink folyamának bizonyos feszültsége, iránya, üteme. Eleme az *emóciót* adó *motívum*, vagyis indíték valamely hangulat bevezetésére és fenntartására. Ez lehet akár valamely zenedarabnak különféle változatokban végig újra visszatérő alapüteme, akár valamely épület bizonyos fajta, az egészen újra és újra feltalálható díszje, akár egy költői műben mindig csak keresztültörő érzület vagy élmény-mód. A motívumnak, illetőleg nagyobb műveknél a részmotívumok egész sokaságát is magába olvasztó, egyesítő vezérmotívumnak (Leitmotiv) az egész műalkotáson való egységes keresztülvitelében bizonyosul csak meg a *koncepció* egysége.

Hangulatunkhoz éppen úgy ragaszkodunk, mint életmenetünk egyéb, már elfogadott ismérveihez, tényezőihez. Megbontását, hirtelen eltérítését kellemetlen támadásnak érezzük, rútnak találjuk. Akit egy lágy zenedarab erőfeszítés nélküli, az elszenderedéshez közel eső idegműködésbe ringatott, az az igen erős vérütemre felhívó magas zenébe való hirtelen átmenetet éppúgy megsínyli, mint az, aki egy ciklópi kötömegek tetejére helyezett túl könnyed felépítmény megpillantásakor a hatalmas erő kifejtés képzeteiből és csökevényérzéseiből hirtelen az idegfeszültség teljes leengedésére tapasztal készletet. Ismerjük azt a rengeteg fejtörést, melyet a szoboremlékek elhelyezése okoz. Mert a magában véve legsikerültebb emlékmű is elcsúfíthat egy nélküle gyönyörűen összhangos teret, ha nem találjuk el minden irányban harmonikus hatású felállításának módját.

STÍLUS.

A mű vagy teljesítmény által éržekeinkre, idegzetünkre és ezúton lényünkre tett hatások egységes irányú fokozódása és üteme adják meg azt is, amit *stílusnak* nevezünk. Ahol az egységesen haladó hatás a kellő váltakozással kapcsolatban jelen van, ott *stílszerű* alkotásról vagy alakításról beszélhetünk, még ha történetesen nem is sorozható be a kézikönyvekből ismert stílusok egyikébe sem. Ellenben ezen könyvek szabályainak legpontosabb betartása mellett is *stíltelenként* visszatetszik az, amiben az egység és ütem főkéllékei hiányzanak.

Egy festmény, melyen a meleg és hideg színértékek nem egészítik, emelik ki egymást kellő váltakozással, egymás mellé és közé helyezés-sel, hanem durván mintegy felosztják maguk között a vászonzfelületet — éppoly stíltelenül hat, kellemetlenül ki is ragad hangulatunkból, mint egy szobor, melyen, még az eldőlés veszélye nélkül is, gyenge alapokra nehéz tömegek tornyosulnak. Vagy egy elbeszélés, melynek első fele finoman kicsiszolt, gondosan felépített körmondatokban folya le, a második ellenben szaggatott, felkiáltásszerű rövid kifejezésekben. Vagy egy színész játéka, aki az előadott szöveg elkerülhetetlen kényszere nélkül, az egyik felvonásban mindig csak lágyan suttogna, a másokban egyre harsogna.

EGYÉNI STÍLUS.

Bármennyire igyekeztek a műelméletek alkotói a stílust egymástól elhatárolt rendszerekbe foglalni, az a *legnagyobb mértékben egyéni*. Minden művésznak, aki igazán az és nem pusztá utánozó vagy másoló, megvan a maga stílusa, sőt még ugyanazon művész különböző alkotásaiban is különböző stílus szokott érvényre jutni, melyeknek a szemlélő éppen csak némely közös vonásait ismeri fel. *Benedetto Croce* szavai szerint: Minden műnek megvan a felbonthatatlan törvénye és pótolhatatlan értéke. Egy művész hosszabb időközökben alkotott műveiben olykor még ezek a közös vonások is eltűnnek. Ez a sokszerűség legkevésbé sem válik a művészi teljesítmények hátrányára, amíg mindegyiknek stílusát befo-gadni, élvezni hajlandók azok, akiknek szánták.

Stílus és hangulat igen közel függnek össze, de azért bizonyára nem jelentik ugyanazt. Nem is jutnak teljesen egyforma módon és mértékben érvényre az egyes művészi ágakban. Amíg az építészetben néhány fajkép-, *típuszerű* stílust ismerünk, melyeknek mindegyikét a művészek egész sokasága valósítja meg aránylag kevés egyéni vonással — addig a költészetben, irodalomban mondhatni minden alkotónak felismerhetjük, kedvelhetjük vagy elutasíthatjuk egyéni stílusát. Itt áll elsősorban a francia szólásmód, hogy a *stílus* (magyarul az irány) *maga az ember*. A hangulat viszont a zenén kívül a költészetben jut leginkább kifejezésre, hatja át legteltjesebben a hallgató vagy olvasó lelkületét.

ÖSSZEKAPCSOLÁS.

Sem a stílust, sem a harmóniát nem zárja ki a művészi teljesítmények összekapcsolása, hacsak az élvező emberek ideg- és életműködésének megfelelő módon történik. Nemcsak a költészet, zene és színjáték, az építészet, szobrászat és festészet szinte beláthatatlan mennyiségű és változatosságú eleme egyesíthető egyetlen nagy művészi aktusban, teljesítményben. Az alakító művészetek is a legteltjesebb összhangban kapcsolódhatnak össze az alkotó művészetekkel, melyek nélkül még meg sem indulhatnak. Csak a megfelelő helyiségben előadott zenére, az ünnepé-

lyes templomhajóban felhangzó orgonaszóra és a fényes színházteremben előadott operákra kell gondolnunk. *Wagner Richard* ezért is láthatta az operában mindenféle művészet foglalatát. Még a képkiállítások séta hangversenyeinek sem kizárólag a társaság találkozási kedve adja meg jogosultságát.

A MŰVÉSZET ÚTJAI

ÁBRÁZOLÁS ÉS ÉKESÍTÉS.

A stíl- és hangulatszerűség bizonyára követelménye a zenén és építészen kívül minden más művészetnek, elsősorban a táncnak, lírai költészetnek, de a közvetlenül ábrázoló művészeteknek is. Ábrázolni tudvalevőleg nemcsak tárgyakat, testeket, hanem történeteket, cselekvéseket is szoktunk, tehát a festészet és szobrászat mellett *ábrázoló művészet az elbeszélő költészet, a színészet, a film is*. Ezek mind közvetlenül ábrázoló művészetek. Ám miként már más helyütt megjegyeztük, minden művészet ábrázol, vagyis érzékeink, képzeletünk elé állít valamit: ha nem testeket és történeteket, hát legalább arányokat, viszonylatokat, következtetéseket. Ezt teszik például az építészet, zene, tánc, lírai költészet. A cél és a követelmények közössége hozza magával, hogy az ábrázolóknak nevezett művészetek hatásmódja sem lehet lényegesen más, mint azoké, melyeket jobb kifejezés híján *ékesítő*, ti. az életet és ennek egyes köreit, szakait, mozzanatait ékessé tevő *művészeteknek* nevezhetünk — bárha jól tudjuk, hogy ábrázolás és ékesítés nem határolható el pontosan egymástól. Itt mellékesen meg kell említenünk, hogy nem az egyenesen applikált, dekoratív vagy iparművészetekre gondolunk.

TARTALOM-EGYSÉG.

Az ábrázoló művészeteknél, miként már érintettük, az egységes fokozódás és ütemes haladás, a stílus követelménye, nem áll meg a pusztá formánál, hanem kiterjed az ábrázolt *tartalomra* is. Az egység hiányának benyomását tenné egy kép, melyen egy kivégzés-jelenet mellett, ha csak keretként is, viruló rózsakert lenne látható. Azok a véghetetlen hosszú régi elbeszélő művek, melyekben gyógyszer-utasításoktól kezdve a szerelmi történeteken és harci jeleneteken keresztül a pogány istenek ténykedéséig minden egymás mellett volt, legalább a mai ember műízlését nem elégítik ki. Viszont azonban az olyan szobormű, melyen egész egyforma alakok ismétlődnek (pl. katonák a Dessau herceg szarkofágján) éppoly szegényes műalkotás benyomását kelti, mint egy elbeszélés, melyben vadászkalandok vagy pásztorórák egymást vég nélkül követő történetei vannak és egyéb semmi.

Az olvasóközönség ízlés-ítélete éppen az egységesség pontján nyújt egy igen fontos adalékot azon tételünk támogatására, hogy *a művészetek tárgya, nem a természet és az élet magában véve, hanem az általa bennünk megindított eszme- és érzés-folyamatok*. Akárhány elbeszélésnek, színdarabnak egy-egy fejezeténél, jeleneténél úgy találjuk: itt a cselekménynek, az egész műnek végződnie kell, hibába esik a szerző, ha tovább akarja szöni. Holott az életben tudvalevőleg nincsenek se végképpen lezárt, se más esetlegességek által nem befolyásolt, ezernyi módon el nem térített cselekmények és történések. De vannak ilyenek eszmemenetünkben, és mi az irodalom termékeiben nem az egész való életet, világot keressük, hanem eszmemenetünket. Ugyanazt, mely miatt egy zenedarabra vagy oszlopsorra is hajlandók vagyunk egy bizonyos ponton kimondani, hogy itt végződnie kell.

TÁRGY, ANYAG.

Miután minden művészet lényege ábrázolás, mindegyikre nézve áll az a követelmény, melyet másodhelyen állítottunk fel: hogy az ábrázolt dolog vagy történés, tehát *a mű tárgya szép legyen*. És az legyen *a mű anyaga, a műalkotás eljárása* is. A túlnyomóan ékesítő művészetekben, zenében, táncban, építészetben ez nem tűnik azonnal szembe, de rövid meggondolás már reávezet, hogy egy ütemes, de különben fülsértő hangalkotás nem lenne művészi zene, sem durvaságokra emlékeztető ütemes ugrálás nem táncművészet. Egy építészeti mű szépségét is leszállítaná vagy megszüntetné, ha olyant fejlesztene ki, amit rendszerint rejtegetünk, amitől, ha mások szeme előtt történik, undorodunk. (Ruskin.) Egy árnyékszék vagy pöccesatorna a technika remeke lehet, de mihelyt azzal az igénnyel épülne fel, hogy az emberek bámulják, gyönyörködjenek benne, már művészietlen lenne, és legfeljebb nevetségesen hatna. A tárgyából összerótt falazat éppúgy nem fog művészi szemnek tetszeni, mint egy szurokba csavart és meggyújtott embertestek által létrejött kivilágítás.

Az ábrázoló művészetek tárgyaira nézve mégis nagyobb az alkotó művészek választásszabadsága. Már volt szerencsém megjegyezni, hogy *a művészet varázstükrében az is szépként hathat, ami magában véve rút és rossz*. Az ábrázoló művész elől csupán a feltétlenül undorító tárgynak csekély száma van elzárva; ezeken túl bármit ábrázolhat, feltéve, hogy ábrázolatába bele tudja helyezni a hangulat egységét, a valóban emberi életütemet. Vagyis oly gondolatsorozatot tud bennünk megindítani, melyet olykor borzadva, olykor sírva, máskor ujjongva, de mindig készséggel követünk. És az egész által minden rút részleten keresztül is, valami igazán szépre tud emlékeztetni, valamire, ami távolabbi kihatásában jót, élvezeteset is jelent a szemlélő, a hallgató lelkülete számára.

A festő borzalmas, véres csatajeleneteket adhat, ártatlan emberek, vértanúk halálra kínoztatását állíthatja szemünk elé — a kép szép lehet, ha a csatajelenet által az elszánt erőfeszítés, a mártírium által a mind-

végig szilárd kitartás eszmefolyamata jut kifejezésre és indul meg bennünk. Persze már néhány ártatlan leánynak egy idegbeteg perverz vénasszony (Báthory Erzsébet) gyönyörködő szeme előtt halálra kínoztatása egy ügyes festő számára alkalmat nyújthat technikai tudásának, bonctani ismereteinek csillogtatására, de nem valódi műremek alkotására. Egy író költeményében, regényében a legsúlyosabb eltévelyedéseket, aljasságokat elmondhatja, még a társadalom körében elfogadott egyes erkölcsi előírásokkal, a *konvencióval is ellentétbe helyezkedhetik* — ha csak ennek eredménye: az ember képzelete a dolgok másféle, kívánatosabb, jobb lefolyásáról. Enélkül amaz ocsmányságok leírása, bármily ügyes formája legyen különben, nem művészet, csak *szennyirodalom, pornográfia*.

Mindezeket a feltételeket azonban csak a valódi, hivatott művész képes teljesíteni, ezért csakis ezt illeti meg a tárgy megválasztásának teljes szabadsága. A kisebbrendű tehetség jobban jár, ha mindig csak az elismerten, legalább a maga körében és idejében elismerten szép dolgok ügyes visszaadásával végzi művészi robotmunkáját.

CÉL, ELJÁRÁS.

A hivatott művész szabadsága azonban nemcsak tárgya megválasztásában szinte korlátlan, hanem *módszere, eljárása* megválasztásában is, mellyel közvetlen *célját, a szép bizonyos irányú ábrázolását* eléri. A művész egyenesen élénk állíthatja a szépet, kívánatot, a festő, szobrász kellemes külsejű, szemmel láthatólag boldog lényeket állíthat kies környezetben élénk, úgyhogy mindezek láttán legalább egy pillanatra elhiszük, hogy mégiscsak szép ez a mi életünk. De ábrázolhat előttünk szenvedő, gyötrődő alakokat, még a háborút is hősi eszmekísérőtől megfosztva, tisztán mint a kínlódás, pusztulás tengerét adhatja érkeink elé — ha ezzel azt a gondolatot tudja bennünk ébreszteni: de szép lenne ez a világ az ábrázoltakhoz hasonló emberekkel is, ha csak a szenvedések ama forrása elapadna, ha valóban béke lenne! Az elbeszélő, színműszerző oly események sorozatát adhatja élénk, melyekben az először elnyomott, üldözött jó mindinkább győz az eleinte túl erős gonoszszal szemben, vagy régibb nemzedékek igénye szerint megadhatja a *költői igazságszolgáltatást*, gondoskodhatik arról is, hogy a szerelmesek mindenesetre egymáséi legyenek. De rokonszenves hőseit a viszontagságok, lelki küszködések tengerén is viheti keresztül, végre még legyőzteni, elpusztulni is engedheti — ha ezzel a hallgatóban, nézőben egy jobb világ sejtését, kívánását tudja támasztani, vagy inkább a benne élő, lappangó ily óhajt kifejezetté, határozottabban érzetté tudja tenni.

ÉRDEKLŐDÉS.

A művésznek, hogy célját elérje, legelsőbben *hajlandóvá* kell tudnia tenni embertársait azon *benyomások felvételére*, melyek által a megfe-

lelő hangulatba jutnak és a szép bizonyos formájának értékelésére lesznek készek. *Le kell győznie* az új felvételétől elsődleg mindig irtózó idegzetük restségét. Sőt el kell találnia azt a lélektani pillanatot, mikor hangulatuk bizonyos irányú művészeti igénybevétel befogadására képes és kész. Szem előtt kell tartania, hogy *az emberek minden művészi teljesítményben csakis magukat, saját gondolatmeneteiket és érzésszolyamataikat keresik*, amely tekintetben a legműveltebb és műértőbb élvező is csak egy fokkal áll a kisgyermek és a hülye fölött, akinek éppen csak az kell, hogy személyét, tevés-vevését észrevegyék, azzal komolyan vagy tréfásan, csak nem túlságos kíméletlenül foglalkozzanak. A művész közönségével szemben azon rabszolga vagy udvarló szerepét tölti be, aki az öltözködő római hölgy elé tükröt tartott. Ezért a művésznek mindenekelőtt be kell tudni hatolnia a felebarátok már kialakult gondolat- és érzésszolyáiba, hogy azután ezeken vezesse őket odáig, ameddig ez művészi céljának megfelel. Vagyis fel kell tudnia kelteni közönségének figyelmét, érdeklődését.

Hogy ezt mily eszközökkel teheti, minek felvillantásával vagy megpendítésével bírhatja reá embertársait, hogy emésztésük, nemi vágyaik és üzleteik helyett tovább is az ő mutatványával, alkotásával foglalkozzanak — ez a *művészi leleményesség, invenció* kérdése, mely éppen úgy megnyilvánul új motívumok, tárgyak és ábrázolási módok feltalálásában, mint egyes régiek, talán elfeledettek, de még mindig vagy megint hatékonyak felfedezésében.

PROBLÉMA.

Különösen hangzik, de úgy van, hogy a műnek mindenkor be kell ígérnie azt a meglepetést (*clou, pointe*), melyben már felismertük a műélvezet egyik elemét. Egy *kérdést, problémát* kell előttünk felvetnie, melyre azonnal nem is tudnánk teljesen kielégítően felelni, de amelyre a feleletet a mű végigélvezésével megkapjuk.

A problémának ez a szerepe legnyilvánvalóbb a társadalmi *irányműveknél*. Itt azonnal szemünkbe ötlük, hogy a költő pl. arra a kérdésre keres és talál feleletet, hogy háború esetén a haza vagy a család, esetleg az emberiség szeretete adhatja-e a rokonszenvünkre érdemes ember cselekvésének döntő indítékát. De egy kis kereséssel minden egyéb művészetben is megtalálhatjuk a problémákat. Az építészet elég soká kísérletezett, amíg a boltívek középkori alakját vagy az üveg és vas mai alkalmazási módját feltalálta. A festők műveik által olyan kérdéseket vetettek fel, mint hogy a puszták vagy a kisvárosi házudvarok életében is megtalálhatjuk-e azt a szépet, melyet a magas hegységek vagy a hőskori harcok világában keresni szoktunk volt.

ÉRDEK.

Minden ember *érdeklődésének* irányát érdeke adja meg: az, amit az ember életében elérni és élvezni kíván vagy pedig élete egy jelentős

szakában kívánt. Az érdeklődés iránya tehát elsősorban az ember jelenlegi érdek- és kívánságkörétől, de másodsorban még mindig jelentős mértékben elmúlt életideje, különösen fejlődési éveit, gyermekkorát érdekvilágától függ, mely, miként ezt a pszichoanalitikusok igen meggyőzően kimutatták, a későbbi életben éppen a művészi, költői érdeklődés terén érezteti igen erős hatását.

A művésznek tehát, hogy műve iránt érdeklődést támaszthasson, ismernie, vagyis inkább át kell éreznie, élnie közönségének múlt-hagyományait meg továbbható gyermek- és ifjúkori benyomásait. Főképpen pedig ismernie, megsejtenie, legalább bizonyos mértékig még osztania is kell közönsége adott helyzetét, életkörülményeit, gondolatirányát, uralkodó érzelmeit, kívánságait, *problémáit*. Az így ismert közönségnek mutathat, nyújthat csupán olyasvalamit, ami azt gondolkodásának, izgalmainak, még rejtett vágyainak tárgyaira is emlékezteti. De ezekre nézve azután olyan szemléleteket, lehetőségeket nyithat meg előtte, melyekhez különben a közönséget alkotó embertömeg magától nem jutott volna el, mely tehát végeredményben kellemes meglepetésként hat rá.

ÉRDEKLŐDÉS-MOTÍVUMOK.

Az érdeklődés-motívumok feltalálásában a *művész szabadsága* talán még korlátlanabb, mint tárgya megválasztásában. Mert a problémaállítás bizonyára nem minden; ezen túl az érdeklődés felköltésének még számtalan eszköze áll a velük bánni tudó művész rendelkezésére. Az építész kupolájának messze világító aranyozást adhat, a festő vászna közepébe erős színellentétet, vagy egy megkapó, esetleg a kor felfogása szerint különösen érdekes alakot, vallási, politikai motívumot állíthat. A zenész, de a szónok is, halk indulásával, azután meglepő hangnemváltoztatásával kötheti le hallgatói figyelmét. A költő, író figyelemkeltő, „érdekesítő” eszközeinek se szeri, se száma.

Az érdeklődést azért csak olyan motívum biztosíthatja egy műalkotás számára, mely azt ennek egész terjedelmében és tartalmában ébren is képes tartani. Ebben a tekintetben ugyan az egyes korok és körök igényei természetesen a legnagyobb mértékben eltérők. A világháborút követő gazdasági és erkölcsi pusztulásra utalás mindig felköltheti figyelmünket, mert ez a sebünk életünk végéig sajogni fog. Már a jobbágyok örökvltságának, a vallási gondolat szabadságának a mai nemzedék számára elintézett kérdései becses részletként beilleszkedhetnek egy egészében érdekes írásműbe — de ennek bevezetéseként az általános érdeklődés felköltésére aligha lennének alkalmasak. Egy főúri hallgatóság vagy olvasóközönség felfigyel, ha valaki mai főrangú családok elődeinek viselt dolgait, elismerésünkre való jogcímét teszi kérdés tárgyává, egy munkásembert sokkal inkább leköt egy bármily távoli bérharc leírása.

VALÓSÁG ÉS VÁGY.

A *művésznék*, költőnek mindig tudnia vagy inkább éreznie kell azt, hogy *mi él* közönsége eszmevilágában *mint valóság* és *mi mint vágy*. Így egy túlfinomodását már-már megunt korban a természetes egyszerűség ábrázolása kelti fel és köti le az érdeklődést — addig, ameddig ennek a természeti egyszerűség-idillnek csak azokat az oldalait mutatja be és emeli ki, melyek iránt a túlművelt embernek is érzéke lehet. A rokokó-szalonok parókás, krinolinoközönsége szívesen elkéjelgett a déltengeri szigetlakók közvetlen szeretkezésein, de már alighanem kevésbé féreg-evésein, erőszakos nőrablásain, fejedászatain. Ezeket ugyan a „természet romlatlan gyermekeiért” való rajongása közben még tudomásul sem vette.

A gazdagok, műveltek ezen majd minden korban újra fel-felbukkanó izlésirányával ellenképként a röghöz, konyha- vagy műhelyzughoz tapadt alsó osztályok előszeretete állítható szembe azon mesék iránt, melyekben csupa királyok, hercegek vagy legalábbis világjáró kalandorok fejezik ki választékos szavakkal, ténykedésekkel azt, ami leginkább éppen eme kisrendű emberek lelkében érzés- és vágyvilágában él. Ez az izlésirány is nagyon messzire mehet, odáig vezethet, hogy a nép egyszerű gyermeke nem mint valószínűtlen, hanem ellenkezőleg, mint érdektelent, mindennapit utasít vissza olyasféle indoklással, hogy „hiszen mindenki így beszél” — egy-egy Mikszáth-könyvet vagy Blaha-előadást, melyet a magasabb műértésű közönség mint a néplélek legjellegzetesebb kifejezését lelkesülten megtapsol.

VÁGY ÉS VALÓ FESZÜTLTSÉGE.

Bármilyen műalkotást érdekesítővé a valóság és a vágy közötti feszültség tesz. Csakis ezen feszültség kellő nagysága adhatja meg a művészi, költői *lendületet* úgy az egyes embernek, mint egy egész népnek vagy korszaknak. A művészetbe, költészetbe, a való nyomása elől menekül az ember. Aki ezt a nyomást nem érzi, mert nem szenved vagy nagyon is beletörődött — annak alig lesz köze a művészethez akár mint alkotónak, akár mint élvezőnek. *Szenvedni, vágyani kell nemcsak a művésznék, hogy alkothasson, de a műélvezőnek is, hogy gyönyörködhesék.* A legszebb szerelmi költeményeket nem a kielégített, boldog szerelem, hanem a szerelmi vágy és bánat sugallta. De a leggyönyörűbb szerelmi ódák is csak unalmas szószaporítások annak számára, aki soha nem szeretett vagy a szerelem terén mindig elérte, amit akart. Még a zene, építészet, ornamentika élvezéséhez is szükséges a rendszerint látott, hallott, átélt ritmusnál jobb, mert természetünknek, létmozgásunknak megfelelőbb ritmus utáni titkos vágy. Itt érintkezik, miként ezt Freud oly meggyőzően kimutatta, a művészi alkotás és élvezés az álmokkal is, melyek szintén az életben egyelőre meg nem valósítható vágyak képletes kifejezései, akár a költők, művészek sokak által átvett, továbbszótt és nem ritkán a megvalósításra vezetett „álmai”.

KISEMMIZETTEK, JÓLLAKOTTAK.

Akik tompa megadásban viselnek egy nyomorult rabszolgasorsot, azok bizonyára nem alkothatnak a művészet terén nagyot, sem ilyen alkotásokat csak befogadni, megérteni sem lehetnek képesek. De a diadalmas, jóllakott, megelégedettségükben terpszkedő népek és osztályok sem. Az előbbiek, a *Spengler* által „fella”-oknak nevezett elnyomottak, eltompultak beérik szürke életük némi tarkításaival, a mindennapi történeteknek bizonyos alacsony szárnyalású szimbólumokban változtatásaival. Az utóbbiak pedig fényes életük kiemelésével, mindig ismétlődő cikornyás díszítésével, saját nagyságuk, dicsőségük izléstelenül túlterhelt képek, szobrok útján való emlékké hívásával. Ilyen közel esnek egymáshoz a műzslés terén az egészen szegények és az egészen gazdagok!

Ellenben azok a szegények, elnyomottak, akik gondolkozásukban elég szabadok, hogy mást is kívánjanak és pedig hevesen, égetően — azok, ha óhajukat az életben azonnal meg nem valósíthatják —, a lehető legtökéletesebben alakítják azt ki a művészetben, költészetben. Ez az állapot, midőn a megalázottságában már ébredező nép az óriásokat, sárkányokat legyőző gyenge emberekről naiv, de örökké szép *meséket* alkotott, a szükös kereteit feszegető nemzet lantosai valóban nagy *hősköteményeket* teremtettek, a megadott társadalmi keretekben kialakult ember és ember közti durva és fájdalmas viszonyoktól megundorodó műveltebb idők művészei, írói *az élet legapróbb részleteit* is valóban nagy művészi, költői lendülettel tudták a szebb, a jobb irányban kialakítani, kieszményíteni.

A megvalósulás előtt álló, de ebben még nem biztos vágyak feszültsége ugyan olykor még a beteljesedés, a diadal után is kihat addig, amíg a vágyakozásban, reménykedésben, küzdésben felnőtt nemzedék még él és jobban rá is ér a művészi munkára, műélvezetre, mint a harc válságai közepette, de azért még nem merült bele az elernyesztő kielégültségbe. Ekkor támadhat vagy folytatódhatik még egy rövid ideig egy-egy művészet, irodalom *aranykora*, mely ha egyszer elmúlt, semmiféle mester-séges eszközzel újra fel nem idézhető.

A SZERELEM ÖRÖK MOTÍVUMA.

Vannak mégis állandó és általános, örök *motivumok*, melyeknek *kellő* megpendítése mindig fel tudja ébreszteni és ébren is tudja tartani az érdeklődést. Ilyen mindenekelőtt az ember nemi életének egész világa, ösztöne első, még félreértett megnyilvánulásaitól kezdve a szerelmi élet viharaiig, sóvárgásáig, gyönyörúségeig, gyötrődéseig, a gyengédség és gyűlölet, féltékenység ezekből előálló végleteiig, azután az elkerülhetetlen lemondásig, a nemi váagnak, szerelemnek szeretetté, jósággá szellemüléséig, vagy keserű embergyűlöletbe fulladásig.

Nemi életet mindnyájan élünk; e tekintetben a tökéletes askéta éppoly kevéssé tesz kivételt, mint az egész kicsiny korában elhalt gyermek. Igaz, hogy a nemi élet nem éppen minden embernél egyformán tölti be

a lelket. Ebben a tekintetben a tevékenységi, gondolat- és érzelmi világunkban nagyobb mértékben a nemi térre utalt nők inkább keresnek, követelnek szerelmi indítékokat a művészetben, irodalomban — nemcsak a más tereken több gondolatpályát, érzelemlevezetést találó férfiaknál, hanem a nőhöz máskülönben közelebb álló gyermekeknél is. Ez utóbbiakat, még a leányokat is, a nemi indítékoknál erősebb együttérzésbe hozzák a fejlődésüket, erő kifejtésüket megpendítő kaland- és harc-leírások.

Azért a nemi életnek korok és helyzetek szerint annyira különböző részletei mindnyájunkat nagyon izgatnak, idegzetünk igen nagyfokú feszültségét váltják ki. Érezzük, hogy ezen a téren való élményeinktől nagy, talán legnagyobb mértékben függ életjölét-érzésünk. Emiatt könnyen érdekel akár egy szerelmes lényt ábrázoló kép, akár egy szerelmi vallomásra, könyörgésre emlékeztető dallam, akár egy szerelmi motívum, szerelmi élmény megsejtetése valamely költői mű vagy színdarab elején. A művész a minden emberben elzárt szerelmi hangszer bármely húrját megütheti, csak kellőképpen tegye — akkor biztos figyelemre, érdeklődésre számíthat. Sőt a legtöbb esetben csakis ezen motívum legalább mellékes megpendítésével, más pl. hazafias vagy emberiségi motívumokba bekapcsolásával kelthet bármely egyéb tárgy iránt mélyebb érdeklődést. Eközben tevékenységbe hozhatja mindkét nembeli nézői, hallgatói gyengédségi hajlamát, kéjvágyát, szülői ösztönét, még szadista kegyetlenség-indulatát is — és tetsző, szép művet alkothat, hacsak mindezen keresztül az érdeklődés felköltésén és feszülten tartásán túl az életnek és ebben is a szerelmi életnek egy, a „szürke köznap”-nál, a „prózánál” szebb, tökéletesebb, kívánatosabb módját bírja megmutatni vagy legalább megsejtetni.

A művészet minden ága olyan sok tárgyát, motívumát veszi a szerelmi, nemi életből és viszont oly nagy befolyást gyakorol az emberek szerelmi indulatainak, eljárás módjainak kialakulására, hogy némelyek, mint *Möbius*, *Freud*, a művészetet egyenesen a nemi élet egyik megnyilatkozásának tekintik. Annyi bizonyos, hogy a művészetnek a tárgyon és hatáson kívül még egyéb érintkezési pontjai is vannak a nemi élettel. Mindkettő a szervezet elemi tevékenységeinek ellátása után még fennmaradó erőfelesleg levezetésére működik; úgy a nemi érzés, mint a művészi alkotásra vagy élvezésére való hajlam a serdülő korban lép fel elemi erővel, amikor a nagyjából kiépült szervezet már erély-felesleggel rendelkezik. Mindkettő igen nagymértékben mozgásba hozza és betölti, emellett egyetlen irányba központosítja a figyelmet, a gondolkodást.

Azért túlságos azonosítással itt is túllőnénk a célon. A szerelem egyik fő tárgya a művészetnek, de nem egyedüli tárgya. A művészetet inkább lehet az egész emberi élettel eszmei összeköttetésbe hozni, mint ennek egyes bármily jelentős mozzanataival. A szerelmi indítékokon kívül nagymértékben felhívja érdeklődésünket az emberiség, az élet, a világ közös sorsa, sejtett keletkezése, előrelátott vége, halála. Azután az embert gyötrő minden szenvedés, hiány, fenyegető veszedelem; ezek leküzdése magában véve is szépnek fog előttünk a művészetben ábrá-

zolva is feltűnni — hacsak esztétikai ítéletünket nem téríti el valamely közvetlenebb önző szempont, amely esetre még nemsokára reá fogunk térni.

ÉLET, TERMÉSZET, IGAZSÁG.

Mindig érdekes és szép az *egész emberi élet*, vagy az *egész nagy természet* ábrázolása — mely ugyan csak igen kevés egészen nagy szellemnek sikerül teljesen. Azok a költői művek, melyek ezt az eredményt megközelítették, ma is az egész emberiség legdrágább szellemi kincsét alkotják. Ezek mellett az égbe meredő szellemi emlékek, egy Iliász, egy Divina Commedia, egy Faust, egy Ember Tragédiája mellett már azoknak a kisebb költői műveknek és egyéb műalkotásoknak is ellenállhatatlan szépsége, bája van, melyekben azt érezzük meg, hogy ha ábrázolásuk tárgyául az életnek egyetlen, talán igen kicsiny mozzanatát, a természetnek egy parányi részecskéjét, a nagy emberi társadalomnak egy igen szűk körét választották is — ebben a parányban és ebből a parányból mint jellemző példából kiindulva mégis az egész Életnek, a Természetnek kicsinyített, de hű tükörképéhez tudtak eljutni és minket elvezetni. Mert amíg élünk, az élet a mi létállapotunk, a természet a mi létszínhelyünk, és azért, ami az életet a természetben lehetővé teszi, az ábrázolva is szép számunkra minden fájdalmas, visszatetsző részlet ellenére.

ESZMÉNYÍTÉS, VALÓSZERŰSÉG.

Tulajdonképpen nem is tetszhetik az, ami a fenti kívánalomnak legalább szerény mértékben meg nem felel. Ami nem a *mi életünket*, nem a *minket környező és magába foglaló természetet* ábrázolja, arra azt mondjuk, hogy nem igaz.

Bizonyára nem azt jelenti ez az igazság, hogy csak fényképek, utcai zörejszméltések, törvényszéki tárgyalási jegyzőkönyvek tetszhetnek. Ami ezeket művészi igényekkel bár, egyszerűen utánozza, az mint *laposság* ugyancsak visszatetszik. A művészi hatáshoz már az alakoknak és történeteknek a köznapi valóságokon kellő mértékben túlmenő előadása szükséges. Olyan, amely az egyes észrevett való dolog vagy tény által megindult gondolat- és érzésfolyamatunknak a legteljesebben, még a rendszerint tapasztalt kialakulásnál is teljesebben megfelel. Ebben áll az *eszményítés*, mely tehát nem ellentéte a *valószerűségnek*, hanem a mi egyéni világunk menete szempontjából éppen legmagasabb fokú megvalósítása.

Bizonyára nem minden *túlzás* egyúttal eszményítés. A köznapitól, megszokottól eltérés egy műben akkor nem szünteti meg, akkor emeli magasabb fokra is a valószerűséget, ha gondolatfolyamatunk ezen eltérés dacára, sőt éppen általa egyenesebben befuthatja természetes, kívánatos pályáját, ha a köznapiin ejtett változtatás csak *tapasztalatunknak mond ellent, de nem érzésünknek*. Ellenkező esetben a köznapitól való eltérés csak otromba, művészietlen, visszatetsző *hazugság* marad.

ESZMEI VALÓSZERŰSÉG.

A művészi alkotások és alakítások valószerűsége *eszmei valószerűség*, melynek szabályai csak első látszatra enyhébbek, mint a természet vagy a logika törvényei. A művészi alkotásokban egyenesen a *vágy logikájáról* beszélhetünk, mely a költői, művészi igazságnak éppen úgy törvényt szab, mint a tudás logikája az életbeli igazságnak. Az eszmei valószerűséget ugyan nem szünteti meg soha nem látott lények, erejükben és jellemnagyságukban emberfölötti emberek, csodás varázslatos történések, teljesítmények ábrázolása, állatoknak, növényeknek, akár köveknek is emberi nyelven megszólaltatása, halottaknak életrekelése, egyik lénynek egy másikká változása, a *véletlennel* a legmesszebbmenő szerepeltetése sem, — hacsak az egész történetben mégis azt érezzük, hogy az élet, ha nem részleteiben, de nagyobb irányaiban *így* folyik, vagy *így kellene* folynia, hogy a legnagyobb fokon meg legyünk vele elégedve.

KÖVETKEZETESSÉG.

A művészi, költői ábrázolásoknak azonban még a meseszerű tárgyokban is főkövetelménye a magatartás, a jellem *következetessége*, minden változása, alakulása közben azon az úton maradása, amelyen lelki szemünk először meglátta, gondolkodásunk követni tudja. Egy kedves, szegény pásztorleányka képe tetszhetik, valószerű is maradhat, ha melléje erdei sellőket, törpéket rajzolunk — de a tetszés mindjárt vegyes érzelmeknek ad helyet, ha kezére hosszú báli kesztyűt festünk. Egy elbeszélést, melynek hőse eleinte csodálatos bátorságot tanúsítana, de azután egyszerre gyáván meglapulna valamely veszedelem előtt — éppoly kevéssé kívánna az ember tovább olvasni, mint az olyant, melyben egy megrögzötten gonosz férfi vagy nő hirtelen, az átalakító élmények, szenvedések iskolája nélkül válnék minden erény példaképévé. Nemcsak az ábrázolt jellemektől kívánunk *következetességet*, hanem a történésektől is, a puszta valószínűségen túlmenő *következőt*. Egy tréfásan megindult elbeszélés, melynek neveltető hősei egyszerre csak komoly, súlyos szenvedések, talán a gyászos halál előtt állának, fájdalmasan kirázna hangulatunkból.

Helyesen jegyezték meg, hogy az életben annyi módosító, eltérítő körülmény befolyásolja a dolgok megjelenését és az események lefutását, hogy azokban egyetlen gondolat teljes végiggondolása sem talál anyagot, támaszt. Míg a művészet, költészet éppen csak úgy adhatja a tőle várt tetszés-indítékot, ha mindama zavaró körülményeket kiküszöböli és csak azt állítja szemünk elé, ami a tárgy által megindított eszmefolyamatunk útjába esik. Ez az, ami a művészi szép szempontjából *lényeges*, ez az, ami *bensőleg* és egyszersmind *művészileg, költőileg igaz*, aminek kiemelése, zavaró vonásoktól megtisztítása az *eszményítés*. A lényeges, az igaz keresésében, tehát az eszményítésben a művésznek szükségképpen nagymértékben szubjektív kiindulása mellett mégis *tárgyilagosságnak* kell lennie. Feltétlenül és mindenütt meg kell látnia azt, ami különleges művészi

célja, iránya szempontjából szép, okvetlen mellőznie vagy elítélnie kell, ami nem az — még ha ezzel elsőben nehezíti is feladatát, hosszabbítja célja elérésének útját. Példa: a hőskölteményíró csak kontármunkát adna, ha a saját fajabeli hős ellenfeleit kizárólag gyáva gonosztevőknek ábrázolná, vagy viszont kedves hőseinek kegyetlen, becstelen tetteiben kéjelegne. Nagy tehát a *művészi, a költői szabadság* tere. Ámde csak annak számára, aki ezen a téren megtalálja a helyes irányt.

DÍSZÍTÉS.

Az előbbi megállapítások azokra a művészi tényekre is érvényesek, melyeknél a főtárgy megválasztásának feladata esedik, miután a történet, személyiség, eszme, az alkalom, a cél már adva van és a művészre csupán a díszítés feladata vár. Ennek lényege, problémája az, hogy már kiválasztott vagy készen kapott tárgyát a közönség gondolkodásában, szemléletében minél szebbeknek elismert és érzett dolgok, arányok, ritmusok már otthonos eszmesorozataival kapcsolja össze. Ezt teszi az építész, midőn műve homlokzatát szép arányú, érdekes, kellemes tárgyú szoborművekkel, faragványokkal emeli ki. Az iparművész, midőn az általa előállított tárgyakat utánczott vagy „stilizált”, tehát leegyszerűsített természeti tárgyakkal vagy csupán kellemes arányképzeteket felkeltő „mértani” díszekkel rakja meg. Ezt teszi a zeneszerző is, midőn dalművébe az alapmotívum keresztülvezetéséhez nem feltétlenül szükséges, de az összhatást mégis kiemelő részleteket sző bele. A festő, szobrász sem mindig áll meg szép tárgyak egyszerű ábrázolásánál. Alakjait, tagjait igen sokszor igyekszik azáltal tenni még vonzóbbakká, hogy különös tetszést kiváltó részletekkel, mellékalakokkal (virágok, amorettek, ruházati ékességek stb.) egészíti ki azokat. Az elbeszélő költő olyan részletekkel is kiemeli hőse alakját, melyek ennek erkölcsi jellemzéséhez nem szükségesek, de mégis nagyobb mértékben feléje fordíthatják érdeklődésünket, csodálatunkat, rokonszenvünket (ruházat, fegyverek, családi és baráti kör leírása). A művészi díszítés tehát nem jelenti ugyanazt, mint az ékesítő művészetek, miután ez utóbbiak mellett a közvetlenül ábrázoló művészetek is kiadósan alkalmazzák főcéljuk szolgálatában a díszítés eszközét.

Tudjuk, hogy egy embert szép tulajdonságokkal is lehet „ékesíteni”, melyekkel az illető maga nem éppen csak szerénysége miatt nem dicsekedhetnék. A lírai költő kivált szerelme tárgyának elképzelésében és elképzeltetésében minden lehető szépet, jót és dicsőt elő szokott hozni a teremtésből, hogy azt gondolkodásunkban mind ama választottjának képzetéhez kösse.

Az élet különféle, olykor lényegükben eléggé prózai vagy éppen fájdalmas alkalmait is szívesen díszítik az emberek különféle kiemelő szertartásokkal, ünnepélyes rendezésekkel, melyekbe sokszor valódi művészi teljesítmények, alkotások is beleférnek. Igen helytelen lenne az ilyen *alkalmi művészetre, költészetre* már eleve kicsinyléssel tekintenünk. Bármennyi ízléstelenséget is hordtak össze az emberek lakodalmi aszta-

lok felterfítésében, halotti beszédek, jubileumi versek költésében — még egy Goethe sem restellte bevallani, hogy költeményei tulajdonképpen mind alkalmi költemények, persze a szónak az itt adottnál sokkal tágabb és magasabb értelmében.

A díszítés körébe vág már valamely *műtárgy anyagának* megválasztása is. Némely, az emberek gondolkodásában különösen szépek-, becsekként létező anyagok (pl. arany, elefántcsont) már a sajátképpeni érzéki hatástól függetlenül is emelhetik egy műnek, ha nem szépségét, hát becsét, az emberek hajlandóságát értékelésére, csodálására.

KÖRNYEZET, ELLENTÉT.

A díszítésnek egy módszere a műtárgy vagy ebben az általa ábrázolt személy vagy esemény környezetének olyan kialakítása, mely mellett az a mű főtárgyát kiemelő keretet, háttérrel ad. Tudjuk, mennyire gondosak a festőművészek képeik keretének és elhelyezésének kiválasztásában; hiszen ezek még magán az alkotáson túlmenőleg is kifejleszthetik a szükséges egység- és arányérzéseket is. Sőt a művész díszítő szándékból egyes *ellentétet* is állíthat művében: a szép mellé gyűlöletest, hitványt. Ezen az úton is céljainak szolgálatába állíthatja a művész az emberek gondolkodásának *ritmicitását*, *ellentét-szükségletét*, a feláldozott környezetre vezetheti le azokat a gondolatsorozatokat, melyektől főtárgyát tisztán akarja tartani, amelyekből azonban mint pihentető ellentétekből újabb lendületet adhat a főtárgy kiemelni óhajtott vonásainak. Kivált régebbi színdarabokban tanulmányozhattuk ezt a művészi díszítő eljárást. Ott majd minden jellemes hőssel szemben áll egy jellemtelen gazember, minden szépséges hölgy mellett egy nevetséges vén satrafa.

EGYSZERŰSÉG.

A díszítésnek ennél a közvetett módjánál, de a közvetlennél is, mindig számolni kell a műélvező *érdeklődése elterelődésének* és ezzel az *egységes hatás megbomlásának* veszélyével. Ezért sokszor hat minden ékeséggel túlterhelésnél jobban a legnagyobb egyszerűség, és szintén sokszor a leghatásosabban kiemelő környezet az, amely magában véve teljesen érdektelen, színtelen.

ÁTVÁLTOZTATÁS.

A díszítés legmesszebbmenő fajtájának tekinthetjük azt, midőn valamit vagy valakit ábrázolásunkban, egy *hasonlatban*, *metaforában*, *allegóriában* egyenesen azzá változtatunk, aminek gondolatsorozatát az övéhez kapcsolni kívánjuk. Ezt teszi a műiparos, aki a kávéscsészét virágkehely alakúvá készíti, de a festőművész is, aki vásznán egy-egy fát, forrást sellővé varázsol, vagy hőstét antik istenség alakjában ábrázolja. Ide so-

rozható minden, a prózai valóságtól eltérő elnevezés (a hős férfi „sas”, „oroszlán” — a bájos leány „virág”, „galamb”), megjelölés is, akár a csodálat vagy szerelmi gyengédség, akár — miként ezt még látni fogjuk — egészen más érzélem sugallja is azt.

MŰVÉSZI ÉS KÖZNAPI DÍSZÍTÉS.

Jól díszíteni — ehhez szinte annyi művészi képesség szükséges, mint az önálló műalkotáshoz. Középszerűen, tűrhetően díszíteni már megadott minták, sablonok szerint azonban sokkal könnyebb, mint csak elfogadhatóan alkotni. Ezért a díszítés a művészi ténykedésnek az a fajtája, melyet a legtöbb műkedvelő folytat: az asztalterítőit virágfoltokkal telehímző hölgytől kezdve a tósztaiban szép hasonlatok özönét ontó násznagyig. Az ilyen műkedvelő díszítés tárgya természetszerűen többnyire a díszítőnek vagy hozzátartozójának teste (ékszerek, ruhadíszek), használati tárgyai, vagy lakása, mely utóbbinak ékesítésére ugyan a valódi, önállóan értékes műalkotások igen nagy része is szolgál.

Mellesleg említve: a díszítésnek kedvelt módját még a nevek, címek választásában is megtalálhatjuk, mikor egy szerény polgárember gyermekének valamely középkorban hangzó keresztnévet ad, hogy képét régi lovagok képzetével kösse össze. Midőn nevébe vagy nemesi előnevébe, címerébe sasokat, oroszlánokat, hegyormokat, várakat, a lehetőséghez képest még lovagi, bárói és egyéb hűbéri címeket is hoz az a gazdag ember, akinek világát pedig a párnás ajtós, bőrbútoros, szőnyeges igazgatói szoba az íróasztalra szerelt távbeszélő-készülékkel alkotja.

A DÍSZÍTÉS SZIMBOLIKÁJA.

A díszítésnek éppen úgy megvannak a maga motívumai, mint az önálló művészi alkotásnak. Ezekkel messzemenően azonosak is; a fő eltérés az, hogy a díszítés motívuma mindig valamely átvitt, másodlagos gondolatmenet, vagyis *szimbólum*. Amely díszítés ennek a követelménynek legalább távolról meg nem felel, amely csak érzékeink előtt, de nem gondolkodásunkban tudja a díszített dolgot a dísszel összeköttetésbe hozni, tehát nem igaz — az már nevetségesen, bántóan hat. Egy fiatal leány báliruháját jól lehet virágfüzerekkel ékesíteni, egy érett szépség öltözékére már más ékességek illenek. Csatajelenetes tányérok, felnyitható kutyafejű ábrázoló tintatartók legvirtuózabb kivitelük mellett is művészietlenül hatnak. Egy derék hentesmestert valamely ógörög istenség attribútumaival való felruházás éppen úgy csak nevetségessé tenne, mint egy bájos fiatal leányt Napóleonnak vagy Kossuth Lajosnak elnevezés.

Az érdeklődés felköltésének és ébrentartásának feltételei, ha talán szerényebb mértékben, a díszítő művészetekre vagy helyesebben a művészi díszítésre is állnak. Itt is olyan motívumokat találunk, melyek a különböző korokban és körökben különböző mértékben és irányban tud-

nak érdeklődést támasztani, ezúton a velük testi vagy eszmei összekötetésbe hozott tárgyat, személyt, történetet tetszésünkben emelni, tehát ékesíteni. Amely díszítmény erre sehogyan sem alkalmas, azt „semmitmondó”-nak nevezzük, és jelenlétét vagy észre sem vesszük, vagy egyenesen bántónak, zavarónak érezzük.

SZATÍRA.

Ez a megfontolás azonban arra a tényre vezet, hogy a *díszítésnek negatív* alakja is van: a szándékos elrútítás, gyűlöletesség, nevetségessé tétel. Ezek magukban véve ugyan nem látszanak túlságosan nemes motívumoknak, nem is adhatják a művészi tevékenység főcélját, ámde a szépnek a rút ellentéte útján kiemelésénél mégis helyet találhatnak a *szatirikus* művészetben. Az „ellendíszítés”-nek ezt a módját ha nem is művészi színvonalon, már gyermekek is gyakorolják, midőn egymás arcát bemázolják, vagy egymás kabátjára nyúlfarkat akasztanak. Azután, akik egymásnak állatneveket adnak, egymást minden elképzelhető rút és nevetséges dologhoz hasonlítják. Vagy pedig szép és jó dolgokhoz, melyek azonban oly nyilvánvalóan ellenkeznek a megtisztelt egyén ismert sajátságaival, hogy reáruházásuk a legnagyobb nevetségesség hatását teszi. Így midőn már Arisztophanész egyik színjátékában a veszekedő piaci árusok egymást „liliomkoszorú”-féle megjelölésekkel boszszantják, vagy midőn magyar parasztok azzal kicsinyítjük le egymást, hogy „te híres”. Hisz nem kell sok egy gyenge, tökéletlen ember alaki vagy erkölcsi elrútításához, nevetségessé tételéhez; elég ehhez egyetlen vonásának, sajátságának mérték fölötti kiemelése, hangsúlyozása, akár egy a maga összefüggésében egészen helyes mondatának ebből kiszakítva és dült betűkkel, felkiáltó- és kérdőjelekkel tarkítva idézése. Az elrútító elhelyezésnek példája, midőn Dante a mások által eleget magasztalt Brutus és Cassius fejét a pokolban is Lucifer fősátán rágó szájába adja. Az ilyen ellendíszítés tudvalevőleg a régi büntetőjogban, kivált politikai büntetéseknel is nagy szerepet játszott. A „kipellengérezés” mint önálló büntetés, úgy, mint más büntetéseknek, még a halálnak is súlyosbítása, majdnem napjainkig előfordult. Művészek is gyakorolták mint *torzképrajzoló*k és emberek, társadalmi osztályok, irányzatok megtámadói, kigúnyolói, *ostorozói*. Ezek munkái ugyan csakis akkor emelkedhettek művészi színvonalra, ha főcéljuk még mindig a befeketített, nevetségessé tett dolgoknál, történéseknél, jellemeknél jobbaknak, szebbeknek mutatása vagy megsejtetése volt.